

Добривоје Ж. Станојевић

Универзитет у Београду

Факултет политичких наука

Катедра за новинарство и комуникологију

Марко М. Ђорђевић

Универзитет у Крагујевцу

Факултет педагошких наука у Јагодини

Катедра за друштвено-хуманистичке науке

УДК 808:82-5

DOI 10.46793/Uzdanica19.2.099S

Прегледни рад

Примљен: 1. октобар 2022.

Прихваћен: 9. децембар 2022.

ГОВОРНИШТВО, БЕСЕДНИШТВО, РЕТОРИКА

(Реторичка генеалогичка у новом медијском добу)

Апстракт: У овом раду аутори настоје да уоче разлике између реторике као науке и беседништва као праксе, али и да направе разлику између беседништва и говорништва. При томе би беседништво подразумевало високо естетизовани говор са могућношћу претходне припреме, изговорен у свечаним околностима, док би говорништво подразумевало импровизоване, припремљене и научене јавне говорне наступе.

Кључне речи: реторика, беседништво, говорништво, беседник, јавни говорни наступи.

Сањар увек хоће још више. (Ернст Блох)

УВОД

Није ништа ново рећи да је у последње време све веће занимање за говорништво, беседништво и реторику. Проблем је, међутим, што се ови термини често употребљавају прилично неодређено и непрецизно. Створио се приличан терминолошки неред и произвољност. Потребно је извршити извесно „чишћење језика”, како би рекао Пол Валери. Више се и не зна шта су и када се употребљавају *чврстији термини*, а када *термини индикатори* (Петровић 2009: 85).

Све до деведесетих година прошлог века у српској науци није било озбиљнијих интересовања за реторику и беседништво. Од објављивања Нушићеве *Реторике* 1934, па све до појаве *Реторике* Сретена Петровића (1975) готово да није било друге релевантне научне литературе из ове области. Не може се овом приликом заобићи ни појава *Реторике – Увода у вешићину беседништва* Љубомира Тадића (1995). Занимање за ову област унеколико ће побудити и антологије и избори из светског и српског беседништва. Мисли

се, пре свега, на књиге *Беседе – избор из свейској беседништва* Михаила Ђурића и сарадника (1965), *Беседе* Зорана С. Сарамандића (1990) и антологију *Најлепше српске беседе* Милентија Ђорђевића (1999).

Први практични приручник за потребе предмета који је уведен у програме правно-биротехничких школа – *Основи рејторике и беседништва*, написали су Сима Аврамовић и Обрад Станојевић (1993), док је за потребе ученика филолошких гимназија неколико година касније објављена књига *Рејторика и Progymnasmata* Виолете Јелачић-Србуљ (2000).

Затим се појављује неколико значајних књига које ће реторику и беседништво сагледавати и са теоријске и са практичне стране. Прва књига је *Ars rhetorica – вештина беседништва* аутора Обрада Станојевића и Симе Аврамовића (2002), а потом ће Сима Аврамовић објавити књигу сличног профила под насловом *Rhetorike techne – вештина беседништва и јавни наставак* (2008). Реторичком дијахронијом, пак, бавила се књига Милентија Ђорђевића *Беседништво код Срба* (2007). Почетком 2009. године појављује се књига Добривоја Станојевића *Медијска ерисџика и јавни дискурс* у којој је теоријски и практично обрађена проблематика јавне комуникације и реторичке компетентности новинара као активних учесника у политичком медијском дијалогу, а 2016. године из штампе излази и књига Марка Ђорђевића *Политика и умеће убеђивања* у којој је, поред осталог, први пут у нашој научној литератури извршено прецизно појмовно разграничење између *политичких беседа* и *политичких говора*.

Тако се, рецимо, термин *рејторика* још увек употребљава за означавање беседничке вештине, технике беседништва, уметности беседништва, али и као термин за научну дисциплину. Постоји својеврсна неплодотворна збрка другачијих неутемељених теорија да је реторика и вештина и уметност и наука, мада се од седамдесетих година двадесетог века у радовима Ханса Георга Гадамера и потоњих истраживача *рејторика* разумева као наука, а беседништво или говорништво као практичне вештине.

Без обзира на разнолику колоквијалну употребу, ваљало би, бар у стручнијим круговима, о чему је упутно писао Војислав Јелић (2001: 5–69), правити разлику између реторике као науке и беседништва као праксе. Наша намера иде и даље од тога, да се направи разлика између *беседништва* и *говорништва*. При томе би *беседништво* подразумевало високо естетизовани говор са могућношћу претходне припреме изговорен у свечаним околностима, док би *говорништво* подразумевало импровизоване, припремљене и научене говоре.

До сада ниједна систематизација, ако их је и било, није могла да добије одговарајућу превласт. То заиста отежава сналажење обичном реципијенту, па и стручњаку. Мало је ваљаних прегледа, ретко наилазимо на пажљиво праћење, одабире и систематизацију. Нема ни праве анализе ни тумачења модерних говора, а још мање специјализованих књига, иако су неке у своје-

врсној најави. Најкраће, бавити се реторичком генеалогijом јесте заморан, заматан, обеспокојавајући, можда незахвалан и не претерано цењен посао.

Данас многи, нарочито они у служби тзв. политичког маркетинга, полажу право на то да се баве говором и говорима, а да притом немају основне филолошке и сродне квалификације. Оваква настојања су, чини се, готово природни, недвојиви пратећи део реторичког фолклора модернога доба. То је и саморазумљиво с обзиром на демократизацију српског друштва и све чешћу појаву различитих беседа, говора и говораница, као и различитих сродних антологија и зборника. Још увек се реторика као наука, несумњиво, налази у периоду преиспитивања својих нових поступака, средстава и мерила. У том контексту, ипак, данас се више не можемо бавити класификацијама у традиционалном смислу речи.

Можда је савременије питање колико је чврста класификација данас уопште могућа, самим тим и потребна. Наравно, разликовању *беседе* и *говора* претходи питање шта ови облици заиста јесу и докле се же легитимитет реторичких изучавања. Данас се изучавања све више усмеравају према разноликим гледиштима комуникације. Где год постоји исказани или подразумевани говор или реч усредсређена на комуникацију, која се остварује са мање или више успеха (никада до краја), постоје и могућности за реторички приступ. Стога би, можда, ваљало увек полазити од савремене грађе, а начелна решења доносити на крају. Оваква реторичка индукција је вишеструко кориснија и најбољи лек против тзв. логичког априоризма и сувишног филозофирања.

РЕТОРИЧКА ГРАЂА И БЕСЕДНИЧКО ИСКУСТВО

Сређивање реторичке грађе и беседничких искустава јесте тежак и незахвалан посао. У тој делатности мало када можемо да рачунамо са прихватањем једноврсних начела од стране свих који су заинтересовани. Јер и интересовања су, наиме, различита, с другачијим поводима, сазнањима, предзнањима и намерама. У том дореторичком, предреторичком и реторичком Вавилону увек се створе очекивани, и неочекивани, незадовољници и полузадовољници, који с различитих гледишта говоре о својим виђењима савремене говорничке и беседничке праксе.

У наше време очито је да су термилошки неспоразуми често међу проблемима који су узроковали многе неспоразуме. Многе расправе настале су као део привида погрешне употребе језика. Савремена медијализација стварности довела је до многих исхитрених помодности и квазинаучне кочперности. Озбиљна мисао и блефирање да се мисли настали су веома близу једно другоме. Брзо и јако лаичко трошење помодних термина довело је до термилошке конфузије и неспоразума. Узроци многим расправама јесу чести термилошки неспоразуми. Разбацивање, рецимо, термином *рејторика*

(реторика политичара, државника, новинара, припадника одређених слојева и формација...) показује непознавање и неразумевanje основних разликовања и чињеница.

Невоља са реториком јесте у томе што је она кренула од антике као пракса коју је врло брзо пратила и наука. Сматра се да је Платон дао име реторички (Скјапа 1999), а да је Аристотел први имао аутентичан научни приступ (Јелачић Србуљ 2007: 36). Дуго се, стога, пракса термилошки изједначавала са науком.

Данас је тако много говорника, а тако мало беседника. Ипак, чини се да постоји најшире прихваћено правило да је снажан говор бесеђење, а случајан, импровизиран, уско функционализовани говор – говорништво. Неко је беседио ако се у говору ослањао на слободу стварања и тежио естетизацији говора својеврсном прикладношћу у лично-спонтаном свечаном поетском чину, уз неопходно оптимално поштовање сврхе говора. Овде је реч о естетско-стручној реторичкој оријентацији говорника. Дакле, првоважности естетској. У *беседа* се, дакле, првенствено исказује вештина лепог говорења, идеални спој садржине и форме.

Неко је, међутим, *одржао говор* поштујући, пре свега, повод, сврху и циљ, али водећи и рачуна о реторичко-композиционом обликовању говора. Овде је прагматична компонента далеко наглашенија од естетске. Истина, разликујући чиниоци између беседе и говора могли би, у појединим случајевима, бити веома мали. Ту се, свакако, узима у обзир свечаност тренутка и припремљеност публике на такав „хоризонт очекивања” (Ханс Роберт Јаус) који би подразумевао присуствовање личном, ауторативном виђењу тематике о којој се беседи, без подразумевајућег права на противстав какво постоји при извођењу говора, јер је реч о стручно-естетској реторичкој оријентацији. Дакле, првоважности стручног. У суштини сваког говора јесте првенствено вештина наговарања.

Пракса ће, наравно, увек да иновира теорију и тражиће своје право на присуство. Медији у својој наивној приступачности и жељи за свеприсутвом настоје да се служе језиком по своме нахођењу. Кад год настоје да промовишу озбиљност и науку, медији се, некако, окрену у притајеног противника и озбиљности и науке.

И ако смо већ закључили да треба полазити од савремене грађе, важно је знати и то да би, најпре, требало решити нека начелна питања.

ШТА БИ МОГЛА БИТИ БЕСЕДА А ШТА ГОВОР?

Традиционална беседа се постепено губи у својеврсној парализи нагомиланих супротности. Стварност као да полако окреће леђа овој традиционалној реторичкој форми. Она се, истина, осавременује, мења свој стилски

и композициони лик, али се још увек налази у мрежи сопствених патетичких и неопатетичких менталних заблуда. Беседе се у свом патетичком маниризму постепено селе у копије својих копија. Оне су паралелна идеализујућа стварност. Пред њима је, често, стилски и реторички канон, схема очекивања коју би требало испунити одређеним личним лексичким, синтаксичким, композиционим варијацијама.

Насупрот машти којом се често обликују беседе, говор се одликује сумњом у могућност линеарног представљања предмета о коме се говори. У позадини тога јесте реторичка тактика свесна присуства друге стране. Друга страна може у сваком моменту да провокативно реагује. Посебна еристичка стратегија налази се у суштини свакога говора. Треба предвидети наступање другог и осујетити његову подривалачку, ругалачку намеру. Говорник је стално свестан тога да се људи бескрајно разликују, да су њихови интереси и намере различити и да их треба све време наговарати да би се ставови говорника бар делимично прихватили као пожељни.

Беседник као да говори истомишљеницима. И они би то исто рекли, само да су заслужили, били спремни и могли да кажу. Беседник би да поучи слушаоце и зна одакле да крене. Говорник потискује моменат поучавања и настоји да недвосмислено аргуентује сваки свој став. Он често креће из посебног угла гледања и настоји да га приведе пажњи свих који слушају. Беседник се очекује, говорник сачекује. Беседник има јединствену, говорник разнолику публику. Беседник је омиљен и прихваћен, говорника могу сваки час да протерају. Беседник се доказао, говорник тек треба да се доказује у најважнијим стварима. Беседника примају са поверењем, у говорника сумњају. Беседник оправдава поверење, док говорник мора стално да се доказује. Беседник друге помиње да би их позвао у свој свет заслужних и посвећених, говорника сваки час могу звиждуцима или добацавањима да прогнају из живота. Беседника желе, најчешће, што дуже да задрже у простору у коме се налази, говорник мора непрестано да осваја, корак по корак, и време и простор које има. Беседник се појављује у светлу свега што је урађено пре њега, говорник увек говори из сенке и у тами свега најгорег што се тек може догодити.

Беседника нема ко да изда. Случајна издаја се сматра моралним погрешном отпадника. Говорника сви могу да издају. Он мора стално да се доказује свима који сумњају. Један непослушни јуродиви глас евентуалног подругливца може се, за час, претворити у лавину од које се ништа не чује.

Беседника слушају и кад нема шта да каже, говорника највише ућуткују најгласнији кад су му идеје најмудрије.

Беседничка метафора се радо препричава и стално изнова тумачи, говорнику се најпре пориче право на метафору, а после се поричу његове метафоре. Добре се тумаче као да нису његове, а мање успеле се оцрњују као исклизнуће, ишчашење, лутање, непримереност, неприкладност, безосећај-

ност за време и простор. У говорниковој метафори се тражи длака у јајету, у беседничкој је свака златна.

Од беседника се тражи да промишља ствари. Говорник мора и да делује и да промишља. Беседник је већ био и јесте, говорник, можда, тек бива. И кад говори, беседник беседи. И кад беседи, говорник говори.

Од беседника се не очекује акција, он само наплаћује своје акције. Говорник мора стално да је у акцији, било да објашњава како су прошле, било да их најављује. Беседник има свој идентитет и само га потврђује не мењајући га. Говорник тек гради свој идентитет. Од њега се тражи да се постојано мења и да самоиронично потврђује оправданост својих мена. Беседницима је дозвољено да буду досадни. Говорник мора да делује духовито, виспрено, притајено иронично.

Беседници окамењују свет, говорници га покрећу. Говорници су стално оптерећени негативном мишљу, беседници су протагонисти. Скок од говорника до беседника јесте својеврсни пад од говора на беседу. Беседник се, стога, може штитити равнодушношћу. За говорника је равнодушност грех.

Говорник се стално опредељује, беседник је већ опредељен иако нико није јасно чуо његово изјашњавање. Сви се претварају да разумеју беседника. Говорника сви запиткују шта је тиме хтео да каже.

Беседник је на почасним странама, говорник на насловним. Беседник је осуђен на тумачење, говорник на извртање. Беседника позлаћују или верују у аутентичност постојеће позлате, у говорникову позлату стално сумњају. Беседа никада није била говор. Понеки говор ће постати беседа.

Беседа је представа, говор је представљање непостојеће представе. Говорник присуствује својим драмама, беседник говори о туђим драмама. Говорник прича о својим драмама као да су туђе, беседник присваја туђе драме. А ко говори о туђим драмама, тај, можда, својих и нема. Колико је таква естетизација код беседника аутентична, увек се изнова просуђује.

Беседник увек сам наступа. Говорници чекају у реду за беседнике. Беседник има све и њега не нападају. Говорник нема ништа осим уздања у моћ еристичког надахнућа, а хоће да му одузму и то што има. Говорника више привлачи то што му недостаје, него беседника оно што има.

Док говорник сања, беседник живи у сну. Док се говорник намешта према жељама слушалаца, беседник бира своју публику. Говорник увек лута, беседник је свуда на свом месту.

ЛИТЕРАТУРА

Аврамовић, Станојевић (1993): С. Аврамовић, О. Станојевић, *Основи рејџорике и беседништва*, Београд: Завод за уџбенике.

Аврамовић, Станојевић (2002): С. Аврамовић, О. Станојевић, *Ars rhetorica – вештина беседништва*, Београд: Службени лист СРЈ.

Аврамовић (2008): С. Аврамовић, *Rhetorike techne – веиштина беседништва и јавни настијуи*, Београд: Службени гласник.

Ђорђевић (1999): М. Ђорђевић, *Најлеише српске беседе*, Београд: Просвета.

Ђорђевић (2007): М. Ђорђевић, *Беседништво код Срба*, Ниш: Центар за црквене студије.

Ђорђевић (2016): М. М. Ђорђевић, *Политика и умеће убеђивања*, Београд: Просвета.

Ђурић (1967), М. Ђурић и др., *Беседе – избор из свейској беседништва*, Београд: Култура.

Јелачић Србуљ (2007): В. Јелачић Србуљ, *Rhetorike techne, Рејторичка веиштина кроз рејторске вејсбе*, Нови Сад: Артпринт.

Јелић (2001) В. Јелић, *Античка и српска рејторика*, Београд: Чигоја штампа.

Нушић (2009): Б. Нушић, *Рејторика*, Београд: Чигоја штампа.

Петровић (1975): С. Петровић, *Рејторика*, Ниш: Градина.

Петровић (2009): С. Петровић, *Наука о књижевности*, Београд: Службени гласник.

Сарамандић (1990): З. Сарамандић, *Беседе*, Београд.

Скјапа (1999): Е. Скјапа, *The Beginnings of Rhetorical Theory in Classical Greece*, New Haven.

Станојевић (2009): Д. Станојевић, *Медијска еристичка и јавни дискурс*, Београд: Србика.

Тадић (1995): Љ. Тадић, *Рејторика – Увод у веиштину беседништва*, Београд: „Филип Вишњић”, Институт за филозофију и друштвену теорију.

Dobrivoje Ž. Stanojević

University of Belgrade

Faculty of Political Sciences

Department of Journalism and Communicology

Marko M. Đorđević

University of Kragujevac

Faculty of Education in Jagodina

Department of Humanities and Social Sciences

SPEECH, ORATORY, RHETORIC (RHETORICAL GENEALOGY IN THE NEW MEDIA AGE)

Summary: The paper deals with differences between rhetoric as a science and oratory as a practice, as well as the difference between oratory and public speeches. It is concluded that oratory implies a highly aestheticized speech with the possibility of prior preparation, delivered in solemn circumstances, while oratory implies improvised, prepared and learned public speech.

Keywords: rhetoric, oratory, public speech, orator.